

Ks. Mariusz Rosik

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław
mrosik@pnet.pl, ORCID: 0000-0002-1943-8649

**„Niewiaścę dzielną kto znajdzie?” (Prz 31,10).
Rola kobiet w historii zbawienia (red. A. Kubiś –
K. Napora) (Analecta Biblica Lublinensia 14; Lublin:
Wydawnictwo KUL 2016). Ss. 505. PLN 39,06.
ISBN 978-83-8061-291-4**

Rozwój biblistyki w ostatnich dziesięcioleciach, zwłaszcza po II Soborze Watykańskim, spowodował pogłębienie rozumienia wielu tekstów biblijnych i upowszechnienie samej lektury Pisma Świętego. Nie brakowało jednak fałszywych tropów na szlakach interpretacji. O ile niektóre z nich zostały już niemal całkowicie wyrugowane (np. materialistyczna lektura Biblii czy lektura w duchu teologii wyzwolenia), inne wciąż jeszcze są obecne, a także powstają nowe kierunki takiej interpretacji, które mogą prowadzić w ślepy zaułek. Często bywa i tak, że o ile radykalna postać proponowanej metody interpretacyjnej czy podejścia do tekstu natchnionego musi być odrzucona, o tyle umiarkowany nurt metody czy podejścia może okazać się ubogacający dla biblistyki. Zbadanie tych interpretacji i wyselekcjonowanie tego, co pożyteczne dla biblistyki i zgodne z wielowiekową Tradycją Kościoła, stanowi jedno z wyzwań, które staje przed teologami, biblistami, egzegetami.

Jedną z form egzystencjalnej lektury Biblii jest lektura feministyczna. Niektórzy zwolennicy tego nurtu sądzą, że

Biblia ukazuje kobietę tendencyjnie, w związku z tym sprzeciwiają się wyrosłemu na Biblii androcentryzmowi zadomowionemu – jak mówią – w tradycji kościelnej (więcej na ten temat zob. w: V.R. Mollenkott, *Gott eine Frau? Vergessene Gottesbilder der Bibel*, München: Beck 1985; R.R. Reuter, *Sexismus und die Rede von Gott. Schritte zu einer anderen Theologie*, Gütersloh: Gütersloher 1985; E Schüssler-Fiorenza, „Die Frauen in den vorpaulinischen und paulinischen Gemeinden”, *Frauen in der Männerkirche*, red. B. Brooten – N. Greinacher, München – Mainz: Kaiser 1982, 112-140). Krytycy androcentryzmu biblijnego zwracają się głównie przeciw dominującemu w Piśmie Świętym obrazowi Bogamężczyzny, który jest królem, sędzią, prawodawcą, władcą i panem. Wielu zwolenników podejścia feministycznego stawia sobie za cel także oczyszczenie interpretacji Biblii z tendencyjnego ukazywania kobiety przez autorów natchnionych. Zdając sobie sprawę, że tendencyjność ta uwarunkowana była historycznie i mentalnościowo, wzywają do absolutnego jej unikania w interpretacji tekstów.

Oficjalna kościelna ocena feministycznego podejścia do Biblii jest jednoznaczna: „Egzegeza feministyczna, w miarę jak umacniała się coraz bardziej na określonej pozycji, narażała się coraz wyraźniej na niebezpieczeństwo interpretowania tekstów biblijnych w sposób tendencyjny, a zatem nie nadający się do przyjęcia. Dla poparcia swoich tez zwolennicy tej egzegezy, z braku lepszych racji, często muszą się odwoływać do argumentów *ex silentio*. Otóż argumentami tego rodzaju należy się posługiwać, jak wiadomo, bardzo ostrożnie; właściwie nigdy nie wystarczają one do wyciągnięcia jakiegoś solidnego wniosku. Ponadto próba odtworzenia, w oparciu o pobieżne wzmianki w tekście, sytuacji historycznej, które te same teksty miałyby niejako maskować, nie należy już do zadań egzegezy w sensie ścisłym; usiłuje się tu bowiem odrzucić treść tekstów natchnionych na rzecz całkiem odmiennych konstrukcji hipotetycznych” (*Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, I, 2). J. Ratzinger, ustosunko-

wując się krytycznie do skrajnej egzegezy feministycznej, twierdzi, że jest ona oznaką rozpadu interpretacji i hermeneutyki (J. Ratzinger, „Schriftauslegung im Widerstreit. Zur Frage nach Grundlagen und Weg der Exegese heute”, *Schriftauslegung im Widerstreit*, R.E. Brown *et al.*, Freiburg: Herder 1989, 15-44).

Książka pod redakcją ks. Adama Kubisia i ks. Krzysztofa Napory SCJ, wydana w prestiżowej serii *Analecta Biblica Lublinensia*, podejmuje tematykę roli kobiet w historii zbawienia. Podzielona została na trzy części ukazujące kolejno spojrzenie na rolę kobiet w dziejach zbawczych oczyma autorów ksiąg Starego Testamentu, pism Nowego Przymierza oraz literatury pozabiblijnej. Całość otwiera przedmowa redaktorów oraz przemówienie ks. Marka Chmielewskiego, prodziekana Wydziału Teologii KUL, wygłoszone podczas otwarcia Wiosennego Dnia Biblijnego w 2015 roku, z którego to sympozjum referaty stały się artykułami recenzowanej publikacji.

Dział poświęcony Staremu Testamentowi otwiera artykuł Krzysztofa Napory SCJ zatytułowany *‘Wąż,’ ‘Życie,’ czy ‘Matka wszystkiego, co żyje?’ Znaczenia imienia הַוָּיָה (Ewa) i jego funkcja w Rdz 3 (s. 15-28)*. Echa trudności z określeniem precyzyjnej etymologii imienia הַוָּיָה wydają się być obecne w tłumaczeniu LXX, w komentarzach Filona Aleksandryjskiego i Józefa Flawiusza, w targumach oraz rozważaniach pisarzy wczesnochrześcijańskich. Artykuł stanowi próbę zebrania hipotez dotyczących znaczenia imienia nadanego pierwszej kobiecie w Rdz 3,20 oraz roli, jaką scena ta pełni w Rdz 3. Ks. Janusz Lemański w artykule *Hagar – matka niewybranych?* (s. 29-52) przytacza argumenty na rzecz tezy, że w pewnym sensie Hagar pozostaje dla św. Pawła „matką niewybranych”. Jej postać symbolizuje fakt, że część przedstawicieli narodu wybranego nie chciała lub nie umiała dostrzec w Jezusie Chrystusie i dokonaniem przez Niego dzieła zbawienia zupełnie nowej sytuacji w relacjach pomiędzy Bogiem i człowiekiem. Ks. Łukasz Laskowski jest autorem artykułu

pod tytułem *Mądrościowy kontekst opowiadania o Tamar (Rdz 38)* (s. 53-68). W swych analizach dochodzi on do zaskakującego wniosku, że dzięki paraleli słów „poświęcona” i „ prostytutka” nakładają się na siebie zakresy semantyczne obu pojęć. Podobieństwa pomiędzy obydwojma eponimami są tak znaczne, że nie powinno się ich ignorować. Możliwe, że w symboliczny sposób obydwa terminy odnoszą się analogicznie do historii królestw Izraela i Judy.

Anna Kuśmirek w tekście, któremu nadała tytuł „*Daj nam posiadłość pośród braci naszego ojca*” (Lb 27,4). *Rola i znaczenie roszczeń córek Selofchada* (s. 69-84) ukazuje dynamiczny charakter współdziałania Boga z Jego ludem w kwestii prawa dziedziczenia w przypadku córek Selofchada (Lb 27,1-11 i Lb 36,1-13). Ta sama autorka przedstawia także w kolejnym artykule postać Rut jako *’ēšet ḥayil* (s. 99-112). Celem refleksji autorki artykułu jest próba odpowiedzi na pytania, jak należy rozumieć *ḥayil* w odniesieniu do opisu kobiety z Prz 31,10-31, a jak w opisie Rut, oraz na ile postawa Rut odpowiada obrazowi kobiety z Księgi Przysłów.

Andrzej Mrozek jest autorem kolejnego artykułu zatytułowanego *Biblijne i ugaryckie kobiety w działaniu* (s. 85-94). Jego celem jest wskazanie roli, jaką w kilku wybranych tekstach powierzają kobietom ugaryccy i biblijni autorzy, oraz sposobu, w jaki są one przedstawiane. Z ugaryckich tekstów zostały wybrane dwie postaci kobiece: Huraja i Pugatu, spośród tekstów biblijnych natomiast wybór padł na kobiety pojawiające się na kartach Księgi Sędziów. Autorem kolejnego tekstu jest Dawid Mielnik (s. 113-122). Stawia sobie pytanie, *Czy Bóg może posłużyć się nekromantką?*, które dopełnia podtytułem *Studium historyczno-kulturowe biblijnej figury wróżki z Endor (1 Sm 28,3-25)*. Nieznana nawet z imienia nekromantka wydaje się być „przypadkowo” wprowadzona na arenę wydarzeń biblijnych po to tylko, by zejść z niej po odegraniu krótkiej roli. Czy tak jest rzeczywiście? Szczegółową odpowiedź znaleźć można w rozważaniach proponowanych przez autora. Ks. Wojciech Radomski pod-

jął temat *Roli kobiet w historii Dawida* (s. 123-136). Autor skupił się na ukazaniu wszechobecności kobiet w życiu wybrańca samego Boga oraz na wpływie, jaki miały one na Dawida. Michał Wojciechowski nadał swej refleksji krótki tytuł *Judyta* (s. 137-146). Olsztyński biblista zestawia postać Judyty z innymi bohaterkami historii biblijnej. O ile sam czyn Judyty wygląda na odbicie relacji o Jael, o tyle jej osobista pobożność i rola w Izraelu wskazują, że główna inspiracja leżała gdzie indziej. Jako ta, która zagrzewa do walki i triumfuje po zwycięstwie, przypomina raczej Deborę z tego samego epizodu Księgi Sędziów. Anna Kot-Twardziłowska podjęła temat *Rola Estery w historii zbawienia* (s. 147-158). Na początku porusza krótko kwestię historyczności wydarzeń opisanych w Księdze Estery, następnie przypatruje się drodze dojrzewania bohaterki do podjęcia życiowej misji, ostatecznie zaś przedstawia najważniejsze wnioski ukazujące jej rolę w historii zbawienia.

Autorką kolejnego artykułu jest Magdalena Józwiak. Nosi on tytuł *Typologia żony Hioba w „Komentarzu do historii Hioba” Filipa Prezbitera na tle wybranych dzieł egzegetycznych Ojców Kościoła* (s. 159-170). Reprezentantka wrocławskiego środowiska prezentuje temat w trzech odsłonach. Po pierwsze, omawia pokrótce Filipowy *Komentarz do historii Hioba*. Po drugie, przedstawia typologię żony Hioba w tym komentarzu. Po trzecie wreszcie, prezentuje stanowisko Ojców Kościoła względem żony Hioba, cytując w tłumaczeniu własnym wybrane fragmenty z dzieł św. Ambrożego, św. Augustyna, św. Hieronima oraz św. Grzegorza Wielkiego. Agata Rybińska powraca do znanego fragmentu Księgi Przysłów. W artykule *żešet hayil – od tekstu (Prz 31,10-31) po artefakty* (s. 171-182) przybliży źródła starożytnego wzorca „niewiasty dzielnej”, a także wskazuje na jego ponadczasowość, którą poświadczają liczne artefakty i ich przykłady z rozmaitych dziedzin kultury religijnej i popularnej. Ks. Krzysztof Bardski prezentuje artykuł na temat *Oblubienica ubogiego Chrystusa. Komentarz do Pnp 1,5-2,7 w duchu charyzmatu Matki Teresy z Kalkuty*

(s. 183-194). Jak wynika z samego tytułu, tekst stanowi owoc zarówno pracy naukowej nad tekstem biblijnym i tradycją interpretacyjną chrześcijaństwa, jak również posługi duszpasterskiej. S. Judyta Pudełko PDDM podejmuje refleksję na temat *(Nie)obecność kobiet w Pochwale ojców (Syr 44-49)* (s. 195-210). Autorka dowodzi, że kobieta w nauczaniu syna Syracha odzwierciedla sposób myślenia współczesnych mu autorów, który wynika z sytuacji społecznej i kulturowej. Kolejny artykuł, autorstwa ks. Marka Parchema, nosi tytuł *Zuzanna – wzór wierności Bogu i zachowania cnoty czystości (Dn 13)* (s. 211-222). Autor dowodzi, że głównym tematem greckiego dodatku do Księgi Daniela (Dn 13) jest wierność Bogu poprzez zachowanie Jego prawa, która przejawia się w zachowaniu cnoty czystości nawet za cenę życia. Barbara Strzałkowska jest autorką tekstu zatytułowanego *Gomer – problematyczna żona, czyli obraz Izraela w historii zbawienia* (s. 223-244). Warszawska biblistka uzasadnia tezę, że małżeństwo Gomer z prorokiem Ozeaszem stało się obrazem ważnej teologicznej myśli, której reminiscencje dostrzec będzie można na przestrzeni wielu późniejszych ksiąg niemal całego Starego Testamentu.

Drugą część książki dotyczącą roli kobiet w historii zbawienia, kobiet opisywanych przez autorów Nowego Testamentu, otwiera artykuł ks. Huberta Ordon SDS *Kobiety w genealogii Jezusa (Mt 1,1-17) a sytuacja Kościoła Mateuszowego* (s. 247-256). Jego refleksje stanowią ważką próbę odpowiedzi na pytania, dlaczego Mateusz umieścił cztery postacie kobiece w genealogii Jezusa, co zadecydowało o wybraniu tych, a nie innych bohaterek w historii Ludu Bożego i jaki przyświecał temu cel. Michał Klukowski zastanawia się nad *Funkcją postaci żony Piłata w procesie Jezusa (Mt 27,19)* (s. 257-276). Autor analizuje skrupulatnie wątek interwencji żony Piłata i funkcję jej postaci w całym kontekście Ewangelii Mateusza, stawiając pytanie, jaki właściwie cel przyświecał Mateuszowi, kiedy postanowił w swoim dziele wykorzystać postać tej kobiety, relacjonując proces Jezusa. Andrzej Mrozek

jest autorem artykułu zatytułowanego *Kobieta dyskutująca z Jezusem (Mk 7,24-30)* (s. 277-286). Po analizie tekstu biblijnego dochodzi do wniosku, że Marek ewangelista wydobyl ze skarbcza biblijnego dwa kontrastujące ze sobą obrazy kobiety. Przywołał w pierw biblijny obraz obcej niewiasty stanowiącej zagrożenie dla pobożnego Żyda, ale w tym samym epizodzie uczynił z niej piastunkę mądrości. Ks. Adam Kubiś zatytułował swój artykuł *Uboga wdowa – symbol Izraela, wzór ucznia, ikona Chrystusa* (s. 287-312). Dokonując wnikliwej analizy egzegetycznej Markowej perykopy, autor trafnie poddaje w wątpliwość negatywną interpretację Wrighta, która zadomowiła się już w niektórych kręgach, dowodząc, że jedynie słuszna jest interpretacja pozytywna, która każe widzieć w osobie wdowy symbol narodu wybranego, wzór ucznia, a także ikonę samego Chrystusa.

Ks. Adam Węgrzyn SDB stawia w tytule swego tekstu frapujące pytanie *Co mówi kobieta, która milczy?* dopełnione podtytułem *Analiza narratywna postaci grzesznicy w Łk 7,36-50* (s. 313-320). *Novum* w analizie tekstu stanowi obrona metoda narratywna, która pozwala na wysunięcie wniosków, do których nie można dojść, badając fragment tradycyjną metodą historyczno-krytyczną. Beata Urbanek z Uniwersytetu Śląskiego proponuje refleksję na temat *Maria z Betanii – uczennica Pana* (Łk 10,38-42) (s. 321-334). Autorka dowodzi, że Maria, zajmując miejsce u stóp Pana, okazała się być jednym z Jego uczniów. Słuchanie przez nią nauki jest całkowitym spełnieniem wymagań Mistrza sięgającego ziarno Bożego Słowa. Nic więcej nie jest wymagane, gdyż dla św. Łukasza słuchanie słowa wiąże się zawsze z jego wypełnianiem.

Anna Gibek przedstawia artykuł zatytułowany *Słabość i siła kobiet w Ewangelii św. Łukasza* (s. 335-350). Opracowanie poświęcone zostało drodze czterech kobiet, które przeszły od słabości do siły: grzesznej (Łk 7,36-50), chorej (Łk 8,40-48), pewnej swego (Łk 10,38-42) i pochyłonej (Łk 13,10-17). Kalina Wojciechowska jest autorką artykułu zatytułowa-

nego *Poważana i pobożna erudytką czy kobieta rozwiązała? Próba destereotypizacji postaci Samarytanki (J 4,1-30.39-42)* (s. 351-364). W swych badaniach autorka poddaje analizie te motywy i wątki, na podstawie których budowany był niekorzystny wizerunek Samarytanki: samotna wyprawa do studni na uboczu, napięcie seksualne, którym przesycona jest scena przy studni, świadectwo w Sychar, a wreszcie fakt pięciokrotnego zamążpójścia i życia z mężczyzną niebędącym mężem bohaterki. Ks. Jacek Kucharski swojemu pryzcynkowi nadał tytuł *Odkłamaną Marią z Magdali w interpretacji Ewangelii kanonicznych* (s. 365-392). Zdaniem autora z ewangelicznych opisów wyłania się obraz kobiety obdarowanej przez Jezusa szczególną łaską, wiernej i wdzięcznej uczennicy, towarzyszącej działalności publicznej Mistrza z Nazaretu i zatroskanej o Jego byt. Ks. Marcin Kowalski jest autorem artykułu *Nowe wino w starych bukłakach? Analiza socjo-retoryczna Ef 5,21-33* (s. 393-418). Ks. Kowalski stara się odpowiedzieć na pytanie, czy Pawłowe wezwanie, by żony były poddane mężom, nie pozostaje pod przemożnym wpływem kultury patriarchalnej.

W dziale poświęconym literaturze pozabiblijnej redaktorzy zamieścili trzy teksty: ks. Tomasza Bąka (*„Jezus rzekł do nich: «Moja żona»”. Znaczenie kontrowersyjnego manuskryptu koptyjskiego w świetle współczesnej wiedzy i polemiki*), Danuty Piekarcz (*Tekla – współpracownica Pawła Apostoła. Na pograniczu historii i legendy*) oraz ks. Mirosława Stanisława Wróbla (*Znaczenie i funkcja kobiety w małżeństwie w świetle źródeł rabinicznych*). Pierwszy z nich (s. 421-438) dotyczy rzekomo sensacyjnego odkrycia sprzed kilku lat. We wrześniu 2012 roku profesor Karen King z Harvardu ogłosiła na Międzynarodowym Kongresie Studiów Koptyjskich w Rzymie odkrycie manuskryptu, który szybko zyskał miano „Ewangelii żony Jezusa”. Na pochodzącym z antykwarycznego rynku papirusie znalazły się słowa: „Jezus rzekł do nich: Moja żona (...) również ona będzie moim uczniem”. Lipcowy numer specjalistycznego czasopisma *New Testament Studies*

w całości poświęcony został temu tematowi¹. Okazuje się, że tak wiele błędów na skrawku papirusu o wymiarach 4 na 8 centymetrów nie przystoi nawet niezbyt przykładającemu się do nauki studentowi podstawowego kursu języka koptyjskiego. Pomimo entuzjastycznych tez o wysokiej wagi znaleziska stawianych przez autorów *National Geographic* jeszcze w ubiegłym roku apokryf okazał się fałszerstwem. Do takiego też wniosku dochodzi autor artykułu, ks. Bąk.

Przedmiotem analiz Danuty Piekarczyk jest apokryf *Dzieje Pawła i Tekli* (s. 439-446) powstały w ostatnim trzydziestoleciu II wieku, a może nawet ok. 150 roku. Autorka nie ogranicza się jedynie do przybliżenia treści apokryfu i historii jego odkrycia, ale ukazuje także przejawy kultu św. Tekli, również na ziemiach polskich. Przyczynek ks. Wróbla (s. 447-456) dotyczy pozycji kobiet w ujęciu źródeł rabinicznych. Talmud zapisał wiele pogardliwych stwierdzeń odnośnie do kobiet. Oto niektóre z nich: „to, czego kobieta pragnie dla siebie najbardziej, to ozdoby” (*Ketubim* 65), „kobiety są leniwe” (*Pesachim* 1), „kobiety są gadatliwe” (*Berakot* 48), „z dziesięciu miar gadulstwa, które upadły na świat, dziewięć zabrały kobiety, a jedną reszta świata” (*Kidduszin* 9), „kobiety są lekkomyślne” (*Sabbat* 33), „Rab, żegnając się z rabbim Chiją, powiedział: Niech Bóg cię strzeże od rzeczy gorszej niż śmierć. Czy jest coś gorszego od śmierci? Poszedł, szukał, myślał, aż znalazł: I poznałem, że bardziej gorzka niż śmierć jest kobieta” (*Jewamot* 63). Te i podobne teksty analizowane są wnikliwie przez autora artykułu. Całość publikacji kończą indeksy autorów i źródeł (odpowiednio s. 457-470 i s. 471-502) oraz spis treści w języku angielskim (s. 503-505).

Spoglądając na ten niezwykle bogaty zbiór tekstów, wątpliwość recenzenta budzi zamieszczenie artykułu Magdaleny Józwiak w dziale poświęconym Staremu Testamentowi. Autorka omawia dzieło Filipa Prezbitera zatytułowane *Komentarz do historii Hioba*. Filipowy komentarz do Księgi

¹ *New Testament Studies* 61/3 (2015).

Hioba został wydany po raz pierwszy w 1527 roku w Bazylei przez Johannesa Sicharda pod tytułem *In historiam Iob commentariorum libri tres*. Dzieło przez wieki leżało zapomniane w bibliotece aż do odkrycia w 1991 roku kodeksu pochodzącego z VIII wieku, a przekazanego pod nazwą *Expositionum in Iob libri tres*, który w incipicie przypisuje to dzieło Filipowi Prezbiterowi. Magdalena Józwiak analizuje w swym tekście nie Księgę Hioba, ale wczesnochrześcijański komentarz do niej. Może więc trafniej byłoby zamieścić jej artykuł w ostatnim dziale recenzowanej książki?

Drugi znak zapytania, który powstaje podczas lektury książki, to brak choćby jednego tekstu w całości poświęconego Maryi, Matce Jezusa. Książka ukazała się pod auspicjami katolickiej uczelni, redaktorzy informują w przedmowie, iż teksty zostały zamieszczone w „porządku odzwierciedlającym katolicki kanon biblijny” (s. 10), jednak zabrakło miejsca dla postaci kobiecej, która właśnie w tradycji katolickiej zajmuje najbardziej poczesne miejsce (poza kilkoma wzmiankami w artykule ks. Orдона na temat kobiet w genealogii Jezusa postać Maryi nie pojawia się w publikacji).

Tom serii *Analecta Biblica Lublinensia* wydany po redakcją księży Adama Kubisia i Krzysztofa Napory jest pozycją niezwykle cenną, która wypełnia lukę w polskiej bibliografii teologicznej. Stanowi ona znakomitą odpowiedź na radykalny nurt feministycznej lektury Biblii, którego głos coraz bardziej bywa słyszany w naszym kraju. Jest to książka rzetelnie przygotowana i może stanowić cenną pomoc w badaniach teologicznych oraz pracy duszpasterskiej.